

Таніта Люріна,

кандидат педагогічних наук, професор,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
(м. Мелітополь)

Tanita Lyurina,

candidate of pedagogical sciences, professor,
Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
(Melitopol)

УДК 378.07::371.132

ОПТИМІЗАЦІЯ ДІАДИЧНИХ СТОСУНКІВ І ВЗАЄМОДІЙ У СИСТЕМІ „ВИКЛАДАЧ–СТУДЕНТ”

OPTIMIZATION DIADYCHNYH RELATIONS AND INTERACTIONS IN THE SYSTEM «TEACHER–STUDENT»

У статті розкрито педагогічні умови оптимізації міжособистісних відносин інтерактивної взаємодії в системі „викладач–студент” на індивідуальних музичних заняттях у процесі підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу учнів.

Ключові слова: інтерактивна взаємодія, викладач, студент, підготовка майбутніх учителів.

In the article are presented the pedagogical terms of optimization of interpersonality relations of interactive co-operation in the system «teacher – student» during individual musical lessons in the process of preparation of future teachers to a development of creative potential of students.

Keywords: interactive communication, teacher, student, preparing future teachers.

В статье раскрыты педагогические условия оптимизации межличностных отношений интерактивного взаимодействия в системе „преподаватель–студент” на индивидуальных музыкальных занятиях в процессе подготовки будущих учителей к развитию творческого потенциала учеников.

Ключевые слова: интерактивное взаимодействие, преподаватель, студент, подготовка будущих учителей.

Постановка проблеми. Сьогодні на соціокультурному просторі України відбуваються кардинальні зміни, котрі висувають низку важливих проблем, включаючи й психолого-педагогічні. У числі останніх – проблема оптимізації міжособистісних відносин і навчальних взаємодій у системі „викладач–студент”.

Нова суспільно-політична й економічна ситуація в країні, нові аксіологічні пріоритети формують нову ментальність у значної частини українського суспільства, насамперед його молоді. Природно, це позначається на вітчизняній педагогіці у всіх її аспектах, включаючи міжособистісні контакти й взаємодії між тими, хто вчить і кого вчать.

Які ж основні тенденції, котрі виявляються сьогодні в цій сфері? Порівняльно-співставний аналіз дослідницьких даних, що стосуються особливостей поведінки вчителів у різних ситуаціях (включаючи й так звані конфліктні ситуації), свідчить про певну зміну (причому, найчастіше стихійну зміну) поведінкових стратегій багатьох педагогів, про певні стильові метаморфози в їхній діяльності. У наявності відчутний відхід від теорії й практики педагогічного авторитаризму, від використання „силових прийомів” у виникаючих у навчальному процесі конфліктах і міжособистісних протиріччях. У сфері музичної освіти все виразніше проглядається установка на продуктивний діалог з учнями, на активізацію інтерактивних взаємин з ними. Водночас, саме у сфері музичної освіти серйозного науково-теоретичного обґрунтування зазначені тенденції дотепер не одержали. Можливо, із цієї причини гуманістична парадигма, висунута на порядок денний відомими реформами в українському соціумі, виявилася „де-факто” недостатньо ефективною, не повною мірою реалізуючи свій потенціал. Часом формально декларується необхідність орієнтувати учнів на самоосвіту й самовиховання, на вироблення в них уміння адаптуватися до нових, незвичних умов професійної діяльності. Виразно відчувається дефіцит сучасних, теоретико-методичних обґрунтованих підходів до навчальної роботи з учнями різних ступенів і рівнів обдарованості. Не враховуються в широкій, масовій практиці викладання реальні зміни, що відбуваються сьогодні в мотиваційно-потребнісній сфері сучасної молоді, її ментальних основах, її аксіологічних пріоритетах і установках.

Перелік подібних недоліків і „вузьких місць” міг би бути продовжений. Узагальнюючи сказане, можна стверджувати, що все більш виразно й рельєфно вимальовується сьогодні протиріччя між життєвими й навчально-освітніми реаліями, з одного боку, і, з іншого боку, – теоретико-методичним обґрунтуванням нових, актуальних підходів і педагогічних диспозицій у роботі з учнями, насамперед, у сфері музичного виховання й освіти.

Звідси – актуальність дослідження. Особливо гострою в розглянутому ракурсі є оптимізація міжособистісних, діадичних (діадичні – від лат. „diās”, двоє, вдвох) відносин і взаємодій у системі „учитель – учень”. Тим часом, ці відносини у сфері навчання художньо-творчим професіям, де робота проводиться, як правило, на основі діадичних, „парних” контактів у рамках індивідуальних занять і де особистість безпосередньо, прямо взаємодіє з особистістю, винятково важливі. Тільки оптимально налагоджені міжособистісні інтерактивні відносини й взаємодії в зазначеній сфері дозволяють забезпечити продуктивне поєднання всіх сторін навчально-виховної діяльності – дидактичної, професійно-орієнтованої, предметно-практичної й інформаційно-комунікативної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми і на які спирається автор, показав, що взаємини суб’єктів навчально-освітнього процесу розглядалися донині в основному в руслі парадигми, що домінувала в попередні десятиліття, авторитарної, командно-адміністративної педагогіки. Це мало під собою, як відомо, цілком об’єктивні підстави, детермінувалось умовами місця й часу, а тому не вимагає додаткових роз’яснень і коментарів. Причому здебільшого акцент робився на аналіз взаємин учителів із класом, із групою, з колективом учнів; акцентувався, іншими словами, соціально-педагогічний аспект проблеми. Що ж стосується діадичних, професійно-орієнтованих контактів у ході навчання, то їм приділялася значно менша увага.

При аналізі наукової розробленості проблеми варто брати до уваги й ту обставину, що при звертанні до питань міжособистісної, „парної” взаємодії (у тих рідкісних випадках, коли це мало місце в науково-педагогічних дослідженнях) не враховувалися, як правило, специфіка й типологічні особливості того або іншого виду навчальної діяльності.

Водночас, останні відіграють, як відомо викладачам-практикам, досить істотну роль. Цілком виразно вони дають про себе знати в ході занять художньо-творчою діяльністю, сама природа й творчий характер якої пропонують особливі, нестандартні форми й методи спілкування вчителя й учня. Сама термінологія, пов’язана із зазначеною проблематикою, включаючи її ключове, базове поняття „педагогічне спілкування”, стала вводитися в науково-педагогічний побут орієнтовно із середини 70-х рр. (О. Леонт’єв, В. Кан-Калик та ін.). Надалі, однак, проблема педагогічного спілкування в різних її іпостасях стала привертати увагу все більшої кількості дослідників (А. Москаленко, Г. Нагорна, Г. Сагач та ін.). Принципово важливе значення мало запропоноване Б. Ломовим трактування спілкування як суб’єкт-суб’єктної взаємодії; істотну роль відіграли роботи В. Мясіщева, які виявили в педагогічному спілкуванні його пізнавальний і поведінковий компоненти. Надалі з’явилася велика кількість праць, в яких аналізувалися різноманітні явища соціальної перцепції, що виникають у спілкуванні й міжособистісній комунікації (Г. Андреева, С. Дашкова та ін.); досліджувався вплив міжособистісного спілкування й взаємодії на психіку людини, її характер, світоглядні підвалини, емоційно-потребнісну сферу (В. Барабанщиков, В. Кольцова, В. Семиченко та ін.).

У загальний потік досліджень проблеми; про яку мова йде, органічно вписали в останні роки роботи, проведені Л. Суховою, Б. Критським, О. Рудницькою та іншими педагогами-музикантами, якими зачіпалися питання, пов’язані так чи інакше з підвищенням ефективності навчання, зі створенням оптимального емоційного тла й професійного взаєморозуміння на музичних заняттях. У руслі цих робіт вивчалися фактори, що сприяють конструктивній взаємодії вчителя й учня в ході вирішення різноманітних художньо-творчих завдань, - або, навпаки, що перешкоджають такій взаємодії, що утруднюють її. Спираючись на фундаментальні праці, які мають загальнонауковий, універсальний характер (І. Бех, Г. Костюк, Б. Ломов, С. Максименко, С. Рубінштейн та ін.), дослідники-музиканти ставили завданням виявлення особливого характеру міжособистісних контактів і взаємодій у рамках так званої „педагогіки мистецтва” – і в ряді випадків домагалися цілком відчутних позитивних результатів.

У той же час, підкреслюючи значущість внеску фахівців у розглянуту проблематику, не можна не відзначити, що ряд її важливих аспектів дотепер фактично не зачіпався – і насамперед той, котрий стосується безпосередньої взаємодії головних „діючих осіб” сучасного (підкреслимо цей момент) навчально-освітнього й виховного процесу, – взаємодії, яка детермінує певну обумовленість і зв’язок різних навчальних операцій, що виступає у вигляді інтегруючого фактора та сприяє утворенню різноманітних психолого-педагогічних структур. Про це з достатньою визначеністю свідчить думка В. Ляудіса та інших фахівців, схильних до неї, що „процес засвоєння знань учнями з’являється все ще в системі взаємодії суб’єкта з об’єктом і не розкривається як процес міжособистісної взаємодії. Тим самим, вивчення пізнавального розвитку учня відривається від вивчення його розвитку як особистості й зберігається штучний розрив між процесами засвоєння й виховання [4].

З огляду на зазначене вище можна констатувати, що й на сьогодні не висвітлений ще весь складний різнобарвний спектр міжособистісних взаємин і взаємодій між учителями і сучасною учнівською молоддю; не виявлені вікові, характерологічні й інші аспекти цих взаємин, не проаналізовані властиві їм внутрішні протиріччя; не розкрита сутність такого психологічно складного феномена як міжособистісна й професійна сумісність викладача і студента, що відіграє принципово важливу роль у всіх видах навчальної діяльності й особливо в „музичній педагогіці”; не визначені завдання й функції педагога-фасилітатора (консультанта, порадирика) у ході занять художньо-творчою практикою; не уточнені педагогічні диспозиції цієї досить специфічної й не традиційної для вітчизняної освіти роллю викладача. Є підстави стверджувати, що не дана поки що переконлива дефініція таких категорій як „суб’єкт-об’єкт-суб’єктна” взаємодія у процесі занять художньо-творчою діяльністю; бракує чіткості в розведенні на теоретичному рівні таких понять як взаєморозуміння – взаємозалежність – взаємодія, що аж ніяк не є синонімічними, як доводить повсякденна практика у вищих навчальних закладах. У більшості педагогічних досліджень контакти між суб’єктами навчально-освітнього процесу розглядаються переважно на

рівні „викладач–студентський колектив”. У результаті, така форма роботи як індивідуальне заняття, коли в класі спілкуються „один на один” двоє людей, – форма, що має, як відзначалося, особливе значення в навчанні дисциплінам художньо-естетичного циклу (музика, живопис, скульптура, почасти театральне мистецтво) – ця форма не виходить фактично за рамки емпірики, не піднімається на рівень глибоких і емних теоретичних узагальнень. (Окремі виключення у вигляді книг і статей видатних діячів мистецтва – це особливий жанр, і мова в цьому випадку не про нього) [2 ; 6].

Мета статті полягає в розкритті педагогічних умов оптимізації міжособистісних відносин інтерактивної взаємодії в системі „викладач–студент” на індивідуальних музичних заняттях у процесі підготовки майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу учнів.

Виклад основного матеріалу. Нова суспільно-політична й соціокультурна ситуація, що склалася в Україні на початку XXI століття, впливає, як показує досвід і спеціальні дослідження, на внутрішній світ сучасної молоді і водночас на весь комплекс взаємин між викладачем і студентом.

Феноменологія сучасного юнака (юнки) ще недостатньо вивчена психолого-педагогічною наукою. Однак, є достатні підстави стверджувати, що сьогodнішня молода людина менш податлива на авторитарні педагогічні впливи, менш схильна до пасивного й бездоказового прийняття установок, директив і т.д. „зверху”.

У порівнянні з попередніми генераціями студентської молоді, нинішнє покоління більш незалежне у своїх поглядах, позиціях, стосунках. Все це жадає від педагога зміни традиційних поведінкових парадигм, не тільки підштовхуючи до гуманізації й демократизації процесу навчання (що відзначається звичайно в педагогічних дослідженнях), але й пропонуючи використання в ході занять більше великої й психологічно багаті гами міжособистісних взаємозв'язків. Потрібно, зокрема, готовність і здатність педагога обґрунтовувати, аргументувати свої позиції, доводити правомірність тої чи іншої точки зору, проявляти толерантність, знаходити оптимальні підходи до даного конкретного студента.

З огляду на зазначене вище накладається певний відбиток на характер взаємодій викладача і студента, найчастіше жадаючи від першого з них істотного коректування звичної манери поведінки в ході занять. Зокрема, більшої гнучкості й розмаїтості в доборі форм і способів навчання, припускаючи більш складне психологічне нюансування самого процесу спілкування як складного, багатогранного процесу встановлення і розвитку контактів між учасниками педагогічного процесу, спричинений потребами спільної діяльності, що включає в себе обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння співучасників взаємодії. Цей складний багатоплано-вий процес відбувається поетапно: початкова думка – початкове словесне виявлення – розуміння з боку слухача – зворотний зв'язок.

Структура міжособистісних діадичних відносин складна й різноманітна, вбирає в себе різні підструктури, блоки й компоненти. Примітно, що загальнолюдські якості й властивості знаходять при цьому власне професійні функції: провести чітку межу між першими й другими в цілісному навчально-виховному процесі часом досить важко. Педагогові необхідно усвідомлювати, що його персонально-особистісні, людські „параметри” мають пряме відношення до професійної діяльності, створюючи більш-менш сприятливу основу для її проведення.

Корекція персонально-особистісних, характерологічних якостей і властивостей: робота над собою, над стилістикою своїх взаємин з оточуючими; робота з метою зробити цю стилістику більш відточеною й тонко диференційованою – принципово важлива вимога професії педагога взагалі й, зокрема, педагога-музиканта, відповідального за якість занять у класі індивідуального навчання. Індивідуальні й групові форми навчання мають свої специфічні особливості. Цілком можливо успішно проявляти себе в одному виді педагогічної діяльності (наприклад, при фронтальному спілкуванні з учнями) і менш ефективно діяти в іншому (наприклад, у ході індивідуальних занять).

Сьогodні необхідна психологізація міжособистісних взаємин, що пред'являє підвищені вимоги до викладача в рамках „суб'єкт-об'єкт-суб'єктної” взаємодії. Взаємодіючи з викладачем, студент є „водночас і суб'єктом (повноправною особистістю), і об'єктом, на який спрямовано педагогічний вплив [4, с. 313].

На навчання приходять весь студент, а не лише його розум, здібності, талант. Кожен викладач хоче того чи ні, є також вихователем. Заняття мають бути нагодою особистісного розвитку студента, а не лише здобуванням знання, спеціальності. У процесі спілкування особливу роль відіграє мова як “міра індивідуальної й усенародної культури, їх родової сутності” [1, с. 27].

Процес взаємодії включає в себе явище сприйняття і комунікації. Без розуміння цих процесів, урахування їх у дидактичному процесі (який природно закладає у собі взаємодію між учителем та учнем) практично неможливо результативно провести роботу під час уроку. Ці відносини має знати (відчувати) вчитель, адже він як педагог виступає з позиції дорослого.

Доцільним є дотримання умов взаємодії викладача і студента: кожен партнер свідомо випромінює певну поведінку та отримує (відбирає, приймає) поведінку іншого. Отже, у процесі комунікації відбувається взаємовплив партнерів (поведінка одного модифікована і є поведінкою другого та навпаки).

В умовах індивідуальної форми занять припускається персонально-орієнтований вид педагогічної діяльності. Оскільки кожен студент-музикант насамперед володіє певним природним даруванням і становить неповторну індивідуальність, суб'єкт-суб'єктні взаємодії в межах діадичного спілкування практично виключають будь-які педагогічні диспозиції, тобто схильність викладача до апріорі певних видів навчальної діяльності.

Взаємодія як спільний процес викладання й навчання актуалізує фактор міжособистісної сумісності викладача і студента. В умовах індивідуальних занять, коли взаємодіють віч-на-віч двоє партнерів, ця обставина

набуває особливої значущості. Сумісність при індивідуальному навчанні музиці виражає себе: а) у гармонійному поєднанні мотиваційно-потребнісних устремлень і якостей обох учасників навчального процесу (інтересів, смаків, потягів, аксіологічних орієнтирів та ін.); б) у збігу або близькості їх індивідуально-характерологічних параметрів (темпераментів, властивостей вищої нервової діяльності).

Формами взаємодії педагога і студента є: спонтанність студента, скоординована активність студента і педагога, скоординована діяльність студента і педагога, домінування педагога.

Скоординована діяльність студента і педагога характеризується таким типом взаємодії, коли у входженні педагога і студента в діалог та співробітництво домінуюче положення займає студент. Педагог, входячи з ним в активний контакт, бере до уваги його інтереси, здібності, потреби, очікування і відповідно до них доладжує свою пропозицію дій або приймає пропозицію студента. При цьому педагог спільно зі студентом створюють контекст для своїх дій, спільно формулюють завдання, спільно шукають заходів задля їх здійснення, спільно долають труднощі, що виникають. Програма дій створюється під час спільних дій студента і педагога, які обидва мають можливість розвивати свої різні повноваження, щоб розширити почуття, підвищувати самооцінку. Їх власна активність має вплив на активність партнера, моделює її. Педагог вступає в активний контакт зі студентом зі своєю власною програмою, яка потім адаптується до потреб, очікувань та зацікавлень свого партнера у спільних діях.

Ефективний педагог – це, свого роду, “дзеркало”, яке вміє назвати почуття, про які говорить учень, адекватно називає емоції. Завдяки цьому вихованець впевнений, що його не лише вислухали, але й зрозуміли [3 ; 5].

У різних навчально-педагогічних ситуаціях фактор міжособистісної сумісності викладача і студента може виступати або у своїх позитивних значеннях, сприяючи підвищенню ефективності навчально-виховного процесу, або, навпаки, здобувати негативне значення. Звідси – більший або менший ступінь задоволеності ходом навчання в кожного із суб’єктів цього процесу.

До студентів підвищеної природної обдарованості потрібний не просто „індивідуальний підхід”: необхідна у цих випадках гнучка, мінлива в міру потреби стратегія міжособистісних зв’язків, потрібна особлива сензитивність (підвищена чутливість) у спілкуванні.

Оскільки талановиті люди в силу їх природних психофізіологічних особливостей нерідко примхливі, непостійні у своїх настроях і емоційних станах, оскільки вони часом важкі в спілкуванні, безкомпромісні, схильні до негативних реакцій невротичної властивості й т.д., остільки педагог, працюючи з високообдарованим студентом, змушений проявляти максимальну чуйність і делікатність у спілкуванні, використовуючи гранично різноманітну й контрастну за своїм складом палітру міжособистісних стосунків. Основна проблема полягає в тому, щоб: а) не сковуючи творчої ініціативи студента, проявів художньої інтуїції, антиципації, різних евристичних процесів, що відзначають талант у музичній діяльності; б) не створюючи серйозних і стійких конфліктних ситуацій у ході занять; в) гнучко чергуючи захоплення із критикою, варіюючи зразки педагогічної поведінки, – вирішувати одночасно й паралельно навчально-виховні завдання, підтримувати авторитет викладача, вводити студента в русло професіоналізму, прищеплювати йому вміння раціонально організовувати свою працю.

Висновки. 1. Проблема оптимізації міжособистісних відносин і взаємодій викладача сьогодні в епіцентрі уваги української науки і практики.

2. Розгляд основних структурних компонентів, релевантних природі й характеру музичних занять, показує, що пріоритетне місце серед них (якщо мати на увазі конкретно процеси міжособистісної комунікації й спілкування) – повинне належати таким компонентам як: а) інтерактивність; б) зміна функціонально-рольових взаємодій викладача і студента, протиставлювана одномірному й обмеженому у своєму потенціалі авторитарно-настановному стилю викладання; в) принцип діалогізації навчального процесу, актуальність якого обумовлена особливими обставинами, властивим заняттям у музично-виконавських класах. На комплекс взаємин впливає також позиція, котру займає педагог у зв’язку з когнітивно-пошуковими діями студента.

3. Оптимізація міжособистісних (діадичних) відносин і взаємодій у системі „викладач–студент” повинна постійно перебувати в полі зору першого з них. Ці відносини й взаємодії варто трактувати: а) як стан, характерний на даний момент; б) як процес, що вимагає постійної корекції й „виправлення” з метою попередження можливих ускладнень і труднощів; в) як об’єкт регулювання прогностичних дій педагога. Домінування педагога має проявлятися не лише у підбірці цілей, методів роботи, але також у розробці програми, виборі заходів і способів у навчально-виховному процесі, включаючи в те і заходи щодо захоплення студента, який має власний “почерк”, ідеї, креативність.

1. Кононенко П. Національна педагогіка в реформуванні освіти / Петро Кононенко // Освіта і управління. – 1997. – Т. 1. – № 3. – С. 19–30.
2. Ляудис В. Я. Структура продуктивного педагогического взаимодействия учителя и учащихся / В. Я. Ляудис. – М. : Просвещение, 1980. – 137 с.
3. Мацумото Д. Психология и культура / Дэвид Мацумото. – СПб : прайм-Евронекс ; М. “Олма-пресс”, 2002. – 416 с.
4. Семиченко В. А. Психология педагогической деятельности : навч. посіб. / В. А. Семиченко. – К. : Вища шк., 2004 – 335 с.
5. Сирник М. Інтеракція: вчитель – учень / Марко Сирник // Рідна мова. – № 35. – Інтернет-ресурс. – Режим доступу : <http://www.interklasa.pl/>
6. Хазанов П. А. Оптимизация межличностных отношений и взаимодействий в системе «учитель-ученик» (на материале индивидуальных занятий художественно-творческой деятельностью) / П. А. Хазанов. – М. : МГПУ, 2006. – 281 с.